

ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ ПІДХІД В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПОВНОЛІТНЬОГО СУБ'ЄКТА ПРОБАЦІЇ НА ПРАЦЮ

A HUMAN-CENTERED APPROACH TO THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT OF AN ADULT PROBATIONER TO WORK

Коваленко О.О., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті автор розкрив проблеми реалізації права повнолітнього суб'єкта пробації на працю в умовах воєнного стану в Україні. З опорою на системний і гуманістичний підходи у статті конкретизовано наступні положення. Право повнолітнього суб'єкта пробації на працю в Україні є важливим аспектом пенітенціарної системи. Це право є одним з визначальних для здійснення і координації успішної реінтеграції таких осіб в суспільство. Національним законодавством передбачено: засуджені особи мають право на оплачувану працю, така праця має здійснюватися в умовах, що відповідають законодавству про працю, дотримання права на працю є маркером гуманізації системи виконання покарань. Згідно зі статтею 48 Конституції України кожному громадянину гарантовано право на працю. Це право поширюється на повнолітніх суб'єктів пробації.

У Кримінально-виконавчому кодексі України деталізовано право засудженої особи на працю в частині можливості її професійної підготовки. У статті описано проблеми, що виникають в розвитку інституту пробації: на теперішній час в Україні відсутня прозора і чітка система моніторингу і контролю за дотриманням прав засуджених на працю, у тому числі – повнолітніх суб'єктів пробації. Це призводить до різних порушень, посилює формальний підхід в роботі працівників пробації; розпорошеність інформації про можливості і потреби професійної підготовки і працевлаштування повнолітніх суб'єктів пробації приводить до формалізації чи втрати відповідальності за не позитивні наслідки такої роботи, посилюється економічна недоцільність відповідних програм підтримки і виділення субвенцій; реальна ситуація з обмеженнями у виборі сфери праці, відсутність державної підтримки приватного підприємництва серед суб'єктів пробації часто приводить до стигми таких громадян, негативно впливає на результати роботи щодо запобігання повторним кримінальним правопорушенням серед засуджених до такого виду покарання, як пробаційний нагляд. У статті вказано на сильні сторони заходів щодо реалізації права повнолітнього суб'єкта пробації на працю: праця, професійна діяльність, набуті професійні компетентності є інструментом ресоціалізації; можливість відшкодування шкоди, завданої потерпілим, сприяє гуманізації суспільства у ставленні до суб'єкта пробації; зайнятість є об'єктивним засобом запобігання повторних кримінальних правопорушень. Дотримання міжнародних стандартів і рекомендацій Ради Європи щодо пробації сприятиме європейській та євроатлантичній інтеграції України.

Ключові слова: пробація, пробаційна програма, волонтер пробації, суб'єкт пробації, повнолітня особа, право на працю, кримінальне право, трудове право.

In the article, the author revealed the problems of realizing the right of an adult probationer to work in the conditions of martial law in Ukraine. Based on systemic and humanistic approaches, the article specifies the following provisions. The right of an adult probationer to work in Ukraine is an important aspect of the penitentiary system. This right is one of the determining factors for the implementation and coordination of the successful reintegration of such persons into society. National legislation stipulates: convicted persons have the right to paid work, such work must be carried out in conditions that comply with labor legislation, observance of the right to work is a marker of humanization of the system of execution of punishments. According to Article 48 of the Constitution of Ukraine, every citizen is guaranteed the right to work. This right applies to adult probationers.

The Criminal Executive Code of Ukraine details the right of a convicted person to work in terms of the possibility of professional training. The article describes the problems that arise in the development of the probation institution: currently, Ukraine lacks a transparent and clear system of monitoring and control over the observance of the rights of convicted persons to work, including adult subjects of probation. This leads to various violations, strengthens the formal approach in the work of probation officers; the dispersion of information about the possibilities and needs of professional training and employment of adult subjects of probation leads to formalization or loss of responsibility for the negative consequences of such work, the economic impracticality of the corresponding support programs and the allocation of subventions increases; the real situation with restrictions on the choice of work, the lack of state support for private entrepreneurship among subjects of probation often leads to the stigmatization of such citizens, negatively affects the results of work on the prevention of repeated criminal offenses among those sentenced to such a type of punishment as probation supervision. The article points out the strengths of measures to implement the right of an adult probationer to work: work, professional activity, acquired professional competencies are a tool for resocialization; the possibility of compensation for harm caused to the victim contributes to the humanization of society in its attitude towards the probationer; employment is an objective means of preventing repeated criminal offenses. Compliance with international standards and recommendations of the Council of Europe on probation will contribute to the European and Euro-Atlantic integration of Ukraine.

Key words: probation, probation program, probation volunteer, probation subject, adult, right to work, criminal law, labor law.

Постановка проблеми. Сучасний стан суспільно-правових відносин в Україні позначений гуманізацією усіх сфер, у тому числі – сфери виконання покарань. Державна кримінально-виконавча система в Україні у своєму розвитку набуває доволі серйозних змін на засадах аксіології права і конструктивної імплементації успішних практик гуманізації системи виконання покарань, створення дієвих механізмів реінтеграції засудженої особи у суспільство, необхідних заходів і засобів ресоціалізаційного, абілітуючого спрямування. Це визначено у завданнях Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках [11]. Проблематика реалізації права повнолітнього суб'єкта пробації на працю в умовах

воєнного стану в Україні викликає зацікавлення у різних контекстах. У цій публікації зосередимо увагу на кримінологічному потенціалі заявленої і назві статті темі.

Аналіз джерел. Ця наукова розвідка здійснена з опорою на системний, комплексний і гуманістичний підходи у питаннях вивчення кримінологічно значущих аспектів праці засуджених осіб. У міркуваннях і висновках ми спиралися на узагальнення, викладені В. Голіною [3], О. Бандуркою і О. Литвиновим [1], А. Закалюком [4]. Цікавими в розрізі заявленої нами теми стали матеріали стендових доповідей, що розкривали проблему через призму дотримання основоположних прав людини в місцях несвободи під час круглого столу «Реалізація прав засуджених в суспільстві змін: науковий і прикладний дискурс» [14].

Цінним для проведення цього дослідження стали висновки О. Пащенко щодо реалізації державної політики під час поведінки із засудженими [9]. Методологічні базиси цього дослідження презентовано у публікації автора [7], змістові аспекти забезпечення права на працю – відповідно змісту електронного видання навчально-методичного комплексу [6]. У межах вивчення світового досвіду пробаційного нагляду і використання праці як ресурсу реінтеграції засудженої особи, звернено увагу на публікації авторів – А. Степанюк, І. Яковець [15] В. Коваленко [5], В. Ворожбіт-Горбатюк [2]. Критику наглядової пробації і організаційні аспекти такого виду покарань презентовано у публікаціях авторів – І. Яковець [16], Ю. Севрук, Л. Петровська, В. Севрюков [12]. Попри широку презентованість проблематики пробаційного нагляду питання реалізації права суб'єкта пробації на працю лишаються дискусійними і потребують ретельного вивчення.

Мета статті: з опорою на системний і гуманістичний підходи конкретизувати окремі аспекти права повнолітнього суб'єкта пробації на працю в Україні, виділити виклики воєнного часу, які потребують вирішення і сприятимуть реінтеграції звільнених осіб після відбуття покарання, у тому числі в повоєнний час.

Виклад основного матеріалу. Право на працю є визначальним не лише для успішної реінтеграції в суспільство засуджених до пробаційного нагляду осіб. Як відомо, національним законодавством закріплено права засуджених осіб до різних видів покарання на: оплачувану працю, відповідність умов такої праці чинному законодавству про працю. Звернімо увагу на те, що дотримання права на працю є своєрідною характеристикою, підтвердженням реальної гуманізації системи виконання покарань. Згідно зі статтею 48 Конституції України кожному громадянину гарантовано право на працю. Це право поширюється на повнолітніх суб'єктів пробації, як необхідна умова ресоціалізації засудженої особи (пункт 3 статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу України [8]. Слід наголосити на тому, що у Кримінально-виконавчому кодексі України деталізовано право засудженої особи на працю в частині можливості її професійної підготовки, праці засудженої особи до позбавлення волі [8]. У цьому аспекті, на наш погляд, є потреба глибокого міждисциплінарного вивчення заявленої проблеми через призму первинного досвіду пенітенціарної пробації, яка набуває поширення в Україні.

На офіційному ресурсі Державної установи «Центр пробації» регулярно оприлюднюються звіти про роботу цієї служби, особлива увага приділена вирішенню запитів щодо працевлаштування засуджених осіб [13]. Так, наприклад, у статистичних даних лише за грудень 2024 р. зафіксовано наступні числові показники запитів засуджених осіб щодо можливості працевлаштування (таблиця 1) [13].

Числові показники, наведені у таблиці 1, свідчать про значну продуктивність і позитивні результати роботи органів з питань пробації, адже за кожною цифрою – доля і життя не лише самої засудженої особи, але й потенціально успішна історія реінтеграції і відновлення правослужняного життя людини.

Разом з тим, вивчення матеріалів, дотичних темі цієї публікації засвідчило про наявність проблем, викликів, що потребують вирішення у межах співпраці з громадськими організаціями, соціальними службами, долучення до участі в реалізації права на працю закладів професійної освіти і волонтерів пробації. По-перше, на наш погляд, діяльність інституції пробації в Україні значно б виграла, як би були започатковані ініціативи відкритих, прозорих і зрозумілих алгоритмів моніторингу і контролю за дотриманням прав повнолітніх суб'єктів пробації на працю, їх професійну підготовку за актуальними спеціальностями, організацію ефективної перепідготовки чи оновлення професійних компетентностей під час взаємодії органу пробації та державних органів під час здійснення захо-

дів пенітенціарної пробації, спільних заходів соціально-виховної роботи, організованої за співпраці органів пробації з державними органами та органами місцевого самоврядування [10]. Це дасть змогу відійти від формалізованого підходу. Також, такі алгоритми обумовлять формування дійсних баз інформації про потреби на ринку праці, послуг рекрутингових організацій чи компаній, які так само можуть долучатися до реалізації завдань пробації в якості волонтерів чи громадських ініціатив.

Таблиця 1

Найменування уповноваженого органу з питань пробації	Запити щодо можливості працевлаштування	Отримані позитивні відповіді
Вінницька	16	16
Волинська	2	2
Дніпропетровська Ж	162	161
Донецька	22	22
Житомирська	3	3
Закарпатська	5	5
Запорізька	34	34
Івано-Франківська	0	0
м. Київ та Київська	37	35
Кіровоградська	16	15
Луганська	0	0
Львівська	7	7
Миколаївська	20	19
Одеська	38	37
Полтавська	15	15
Рівненська	2	2
Сумська	47	47
Тернопільська	1	1
Харківська	91	90
Херсонська	2	2
Хмельницька	3	3
Черкаська	14	13
Чернівецька	8	8
Чернігівська	14	14
Всього:	559	551

По-друге, для забезпечення економічної доцільності чинних пробаційних програм, які розроблені і реалізуються для повнолітніх суб'єктів пробації, цілеспрямованої підтримки і виділення субвенцій було б корисно виділити аспект професійної орієнтації. Це може бути як регіональний компонент, так і галузевий. В усіх випадках таким чином в забезпеченні права повнолітнього суб'єкта пробації забезпечуватиметься таким чином людиноцентристський підхід, апріорно значимий у контексті євроатлантичної і європейської інтеграції України.

По-третє, в наш час реально існує ситуація з обмеженнями у виборі праці, відсутність державної підтримки приватного підприємництва серед повнолітніх суб'єктів пробації. Вирішення цього серйозного виклику, на наш погляд, сприятиме подоланню стигми таких осіб, значно позитивно впливатиме на результативність заходів і засобів щодо запобігання повторним кримінальним правопорушенням серед засуджених до пробаційного нагляду, інших видів покарання.

Звернімо увагу на сильні моменти в реалізації права повнолітнього суб'єкта пробації на працю: продуктивна праця, за яку особа отримує винагороду, систематична професійна діяльність, набуті професійні компетентності є універсальним інструментом ресоціалізації та абілітації такої особи; продуктивна праця, конкурентна професійна діяльність повнолітнього суб'єкта пробації дає реальну можливість відшкодування шкоди, завданої потерпілим. Це у свою чергу сприяє гуманізації суспільства у став-

ленні до повнолітніх суб'єктів пробації. Звісно, системна, спеціально організована, незалежно від суб'єктивних обставин реалій часу зайнятість повнолітнього суб'єкта пробації також об'єктивує засоби запобігання повторним кримінальним правопорушенням цим суб'єктом пробації. А це – ключові положення і приписи міжнародних стандартів і рекомендацій Ради Європи щодо пробації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Тож діяльне міжгалузеве вивчення проблеми реалізації права повнолітніх суб'єктів пробації на працю, сприятиме європейській та євроатлантичній інтеграції України в час-

тині гуманізації системи виконання покарань. Людино-центристський підхід передбачає розроблення механізмів та прозорих алгоритмів моніторингу і контролю за практикою втілення запитів на працевлаштування повнолітніх суб'єктів пробації, здійснення неперервної професійної підготовки, фаховий супровід в реалізації права на працю з урахуванням потенціалу запобіжних заходів і засобів кримінологічного змісту. У цьому вбачаємо доцільність компаративного аналізу успішних кейсів світового досвіду, прикладів з національного досвіду роботи органів з питань пробації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: моногр. Харків, ХНУВС, 2011. 308 с.
2. Ворожбит-Горбатюк В. В. Євроінтеграційний концепт організації впливу на суб'єктів пробації в Україні. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди "Право"*. 2024, вип. 39. С. 177-183. URL : <https://doi.org/10.34142/23121661.2024.39.21>
3. Голіна В.В. (ред.) Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід : монографія. Харків : Право, 2020. 287 с.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: [у 3-х кн.]. Київ : Ін Юре, 2007. Кн.1: Теоретичні засади та історія української науки. 2007. 424 с. кн.. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих злочинів. 2007. 712 с. Кн. 3: «Практична кримінологія». 2008. 320 с.
5. Коваленко В.В. Органи наглядової пробації в Сполучених Штатах Америки. *Юридичний науковий електронний журнал* 2023, №10. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/148>
6. Коваленко О.О. Комплекс навчально-методичного забезпечення «Міжнародне і порівняльне трудове право» [Електронне видання]. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. 140 с. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/16601>
7. Коваленко О.О. Фундаментальні підходи у підвищенні кваліфікації працівників пробації. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди "Право"*. 2024. Вип. 4. С. 167-174. <https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.20>
8. Кримінально-виконавчий кодекс України. Документ 1129-IV, чинний, поточна редакція від 19.05.2024, підстава - 3687-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
9. Пащенко О. О. Кримінальна політика та проблема поводження із засудженими . Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. Редкол.: В. С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2023. Вип. 45. С. 80-86.
10. Про пробацію. Закон України. Документ 160-VIII, чинний, поточна редакція від 28.03.2024, підстава -3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>
11. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках СХВАЛЕНО розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. Документ 1153-2022-р, чинний, поточна редакція – Прийняття від 16.12.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>
12. Пробація в Україні: наук.-практ. посіб. Ю. Г. Севрук, Л. О. Петровська, В. В. Севрюков та ін. Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. 120 с.
13. Пробація України: офіційний веб-сайт. Статистичні дані. URL : <https://www.probation.gov.ua/%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%bd%d1%96-%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d1%96-2/>
14. Реалізація прав засуджених в суспільстві змін: науковий і прикладний дискурс: дайджест стенд. доп. наук.-метод. семінару у формі круглого столу онлайн, 04 квіт. 2023 р., м. Харків : електрон. наук. вид. Харків : Право, 2023. 48 с. URL: <http://surl.li/qaago>
15. Степанюк А. Х., Яковець І. С. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України : монографія. Харків : Кроссрууд, 2007. 184 с.
16. Яковець І.С. Національні реалії реалізації та проблемні аспекти наглядової пробації. *Наукові записки. Серія: Право*. Випуск 16. 2024. С. 177-183.